

AERE PERENNIVS

Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch - Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

No.23 – april 1976

Uitgave van het

*Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit*

Redactie: Prof. Dr. G.A. Lindeboom

**Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-sekretariaat p/a
Mevr. C.M.T. Kermer
Medisch-Encyclopaedisch Instituut V.U.**

**Van der Boechorststraat 7
Amsterdam - Zuid
Tel. 020 - 548 2702**

A E R E P E R E N N I U S
Verslagen en mededelingen uit
Het Medisch—Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit

No. 23

april 1976

LEEUVENHOECKIANA IV

JAN GOEREE'S LEEUVENHOEK PORTRAIT

by

Peter W. van der Pas (South Pasadena, Cal., U.S.A.).

The last volume of dutch letters of Antoni van Leeuwenhoek, the Send-Brieven, published in Delft by Adriaan Beman in 1718, contains an allegorical frontispice, engraved by Jan Goeree (1670-1731) signed: "J. Goeree sculpt: direx". The same frontispice, with changed legend, is found in the latin edition of these letters, the Epistolae physiologicae, published in Delft by the same publisher in 1719. Both frontispices contain a small oval portrait of Leeuwenhoek, measuring 34 by 41 mm, including the surrounding band which bears the inscription: "Antonius Leeuwenhoekius Delphis natus MDCXXXII".

If it were not for the existence of an allegorical drawing, also from the hand of Jan Goeree, nobody would have doubted that this little portrait shows Leeuwenhoek at the age of 86 years. This allegorical drawing was first mentioned in the literature in Harting's catalog¹ of the Leeuwenhoek exposition in Delft on 8 September 1875. It was contributed by Jan van der Hoeven II, M.D. (1834-1900) and was described under no. 22 as follows:

An allegorical title page, drawn in 1707 by J. Goeree in sepia and india ink, showing a mine into which a man, holding a burning torch, illuminating some figures which emerge from the darkness, has been lowered.

This representation is flanked by symbolic figures; on the left hand side a female figure holding a lamp in her left hand while her right hand rests on the handle of a plough; on the right hand side another female figure representing "zeal" with flowers in her hand, which flowers are visited by bees. Between the two figures a ribbon undulates with the inscription: "Door arbeyd en naarstigheyd", held by a crowing rooster, the symbol of publicity.

Below the ornamental work, the engraved, colored medaillon with Leeuwenhoek's portrait is attached or rather, pasted on. This is the portrait of the allegorical title page of the Send-Brieven of 1718. At the top of this sheet, which probably served as an allegorical title page for the minutes of Leeuwenhoek's letters, one finds the following words, written by himself:

"Door arbeyt en naarstigheyt komt men tot saaken die men te vooren onnaspeurlijk agten. Actum dezer 30 April 1698. Antoni van Leeuwenhoek".

Apparently, the drawing was made to illustrate Leeuwenhoek's motto.

On the reverse side of the sheet, one finds the following inscription: "Ardua quae pulchra; 1 Maji 1698; In sic memoriam apposuit Bernh. Tullenius J.H.D.; prof. Mathes Franck".

At a meeting of the Society for the History of Medicine, Mathematics and Natural Sciences, held in the Hague on 12 March 1921, this drawing was shown and discussed by Jan van der Hoeven III, M.D. (1863 - 1941). The report on this meeting² contains a description of the drawing, virtually identical with the one, given above but omitting the description of the reverse side.

In 1930, volume IX of the Opuscula Selecta was devoted to the publication of a number of hitherto unpublished Leeuwenhoek letters. In the introduction to this book³, J.G. de Lint described Goeree's drawing again, but with some changes. He explained the crowing rooster as: "one of the oldest symbols of medicine", stated that the Leeuwenhoek portrait is identical with the portrait of the frontispice of 1718 and concluded: "as a composition, (the drawing) is not pretty and as far as I could discover, has never been printed".

Two years later, Dobell⁴ briefly mentioned the drawing which he knew from the Leeuwenhoek film (1924) in which it was shown. He did not add much to the description. However, he was the first to express the opinion that the Goeree Leeuwenhoek portrait was made in 1707 and not in 1718.

The last author who mentioned Goeree's drawing was Schierbeek⁵. He also did not add to the description and he agreed with Dobell that the portrait probably dates from 1707.

Beman's frontispice has been reproduced by Schierbeek⁶. Goeree's allegorical drawing has been reproduced by de Lint⁷ and by Schierbeek⁸. Dobell⁹ presented an enlarged reproduction of the medaillon, without the remainder of the frontispice. He specifically stated that this illustration was made from the frontispice.

Professor J. Nauta M.D., the present owner, was so kind to send me a photograph of the drawing. This enables to give the following additions to the descriptions, already quoted. The drawing is made on a sheet of paper, measuring approximately 218 by 302 mm. At the left hand side, the paper is folded over, suggesting that the drawing was once bound in a book. At the bottom of this folded

strip the number 22 appears. At the feet of the left hand female figure, a book is shown which has something, looking like the dial of a clock on the front cover. At the feet of the right hand figure, a rooster is pecking busily. In Harting's report on the inscriptions on the reverse side there are three errors, sic must be sui, Tullenius must be Fullenius and Franck must be Franek(er).

Antoni van Leeuwenhoek's inscription on the drawing translates as:

Through labor and diligence one understands things which would have been considered incomprehensible before. Given on 30 April 1698. Antoni van Leeuwenhoek.

while the endorsement translates as:

Both difficult and beautiful. 1 May 1698. Endorsed to remember him. Bernardus Fullenius, Jur. D., Professor of mathematics at Franeker.

It appears that three dates are associated with Goeree's drawing 1698, the date of Leeuwenhoek's autograph; 1707, the date of Goeree's drawing and 1718, the date of the frontispice which also has the little Leeuwenhoek portrait.

The earliest history of the drawing is clarified by the endorsement which is dated on the day, following the date of Leeuwenhoek's autograph. Clearly, Leeuwenhoek wrote the motto for Fullenius, probably on the occasion of a visit of the latter. Hence the drawing was not a title page for a bound volume of minutes of Leeuwenhoek's letters, but instead a leaf, intended for an album amicorum.

Bernard Fullenius¹⁰ was born in Franeker on 16 March 1640. He attended the gymnasium there and matriculated at the university there as a student of law on 15 December 1656. The study of mathematics interested him however more than the study of law. After completion of his studies, he became schepen (council member) and later eerste burgemeester (senior city mayor) of his native city. He was promoted to Jur. D. on 30 April 1674. Ten years later, he was invited to the chair of mathematics in Franeker, he started his duties on 4 December 1684 and fulfilled them until his death on 11 June 1707. Although he did not publish much, he must have been a good mathematician; it has been reported that after his death he left no less than 34 mathematical manuscripts, some of which of book length.

Christiaan Huygens recognized him as a good mathematician by appointing him, together with Burchardus de Volder (1643-1709), professor of mathematics in Leiden, to the task of editing his unpublished manuscripts. These appeared as the Opera Posthuma¹¹ in 1703.

Christiaan Huygens died on 8 July 1695. It is therefore probable that his obligation to Huygens brought Fullenius to Leiden. Among Fullenius' manuscripts, there is one with the title De Telescopiis et Microscopiis, which undoubtedly contains a mathematical treatment of these instruments. Hence, being interested in microscopes, it is very probable that Fullenius used his stay in Leiden to visit Leeuwenhoek, the most famous microscopist of his time, in nearby Delft on 30 April 1698 and that Leeuwenhoek gave him the autograph on this occasion.

This visit may even have been recorded by Leeuwenhoek. In his letter BI20, of which unfortunately only the year is known (1699), addressed to W. von Tschirnhausen, he wrote:

It is so that, a short time ago, a distinguished person visited me. He was accompanied by two learned persons of which one was a Doctor of Medicine, the other a great Mathematician.

Fullenius died in 1707, the year in which Goeree's drawing was added to the sheet. It is therefore not certain whether Goeree added the drawing at the request of Fullenius or at the request of the heir of Fullenius' papers. Fullenius never married; it is not known (to me) what happened to his manuscripts.

So far the discussion of the dates which are firmly established. The year in which the little portrait was added to the drawing is less firmly established. There are three possibilities.

1. The medaillon portrait existed already in 1707 as a separate engraving (hence not as a frontispice), possibly made by Goeree and was attached to the drawing at that time.
2. The frontispice was indeed made in 1718 and the portrait was cut out and attached to the drawing at that time.
3. The frontispice existed already in 1707, enabling the portrait to have been attached to the drawing at that time.

In his Leeuwenhoek book¹², of 1875, Haaxman recorded the Leeuwenhoek portraits he had seen in the Collection van Kaathoven. Among his notes, which are unfortunately very inadequate, he has the following entry: "Antonius Leeuwenhoekius. J Goerée sculpt. med(aillon)". Hence this may mean that he had seen a separate engraving of the portrait. However, in the Collection van Kaathoven, as shown in Delft on 8 September 1875, such a portrait is not mentioned; the frontispice on the contrary was present under no. 11.

Although the portraits on the drawing and in the frontispice look very similar, there is a difference. In the frontispice, the portrait is held by an angel, blowing a trumpet. The fingers of the angel occupy

a small space in the upper part of the band which surrounds the portrait and carries the inscription. In the Goeree drawing, the portrait is a pendant, located below the allegorical representation; no fingers are seen in the band of the portrait. Dobell gave a beautiful enlarged reproduction of the medaillon portrait by itself and states that this portrait had been taken from the frontispice. This reproduction however does not show the fingers either! it must have been retouched.

Inquiries concerning a separate medaillon portrait did not produce results. One must therefore consider the possibility that the portrait on the drawing was indeed taken from the frontispice, dated 1718. If this so, the fingers of the angel must have been erased. Professor Nauta was so kind to check this for me and he reported that, at the indicated location very distinct traces of erasure can be seen and he believes also that some repair work in ink was done. This makes it almost certain that the portrait on the drawing was taken from the frontispice.

It is however difficult to believe that the portrait was added to the drawing eleven (or more) years after the drawing was made. This leads to the third possibility, that the frontispice already existed in 1707. This is not at all unlikely. In a previous paper¹³ it was suggested that the preface of the Send-Brieven of 1718 was actually written around 1707. At that time, a number of letters of Leeuwenhoek, sufficient for a new volume, was available. Such a volume was however not published. On 28 September 1715, Leeuwenhoek wrote to W.C. Leibniz:

It is my intention not to have my letters printed in our language; but after my death, more than 100 letters will become available in print and I have already accumulated eleven copper plates; therefore, at the moment no others are published than those

I write to the Royal Society, and those in the english language. The fact that this letter was published in Beman's Send-Brieven of 1718 seems to be in contradiction with Leeuwenhoek's statement; this is clarified however by a footnote: "At the advice of good friends, I changed my mind". The true reason for the resumption of the publication of Leeuwenhoek's letters in Holland probably was that Edmund Halley was appointed Second Secretary of the Royal Society in the autumn of 1713.

Leeuwenhoek knew that Halley would ignore his letters and that he hence had lost the english outlet for his work.

The conjecture that the frontispice of the Send-Brieven was actually made around 1707 admirably fits the available data, hence it is fairly certain that the medaillon portrait shows Leeuwenhoek at the age of 75, as Dobell had guessed and not at the age of 86.

There is another small point supporting this conjecture. The female figure in the left hand side of the drawing wears a dress which is slit in two places, allowing Goeree to show her legs. The slits end about halfway the thighs and are terminated by a button. This may well be a manierism of Goeree. The angel in the frontispice wears a habit with a similar slit, this time terminated with two buttons. This is an (admittedly weak) argument for the possibility that the frontispice and the drawing were made at approximately the same time.

It may be concluded that Goeree's drawing was not made as a title page of a bound volume of Leeuwenhoek autographs. Since the books in which Leeuwenhoek's letters were published measure approximately 153 by 194 mm while the drawing measures 218 by 302 mm and could not stand reduction in size, the conjecture that the drawing was intended as a frontispice for a collection of Leeuwenhoek's letters in book form must also be ruled out. The drawing was clearly intended as a leaf for an album amicorum. It is furthermore very probable that the frontispice, in spite of its date 1718, was actually made around 1707.

Acknowledgement. I here thank Professor J. Nauta very cordially for sending me a beautiful photograph of Goeree's drawing and also for additional information on this Leeuwenhoek relic.

Notes.

1. (P.Harting), Lijst der tentoongestelde voorwerpen, die afkomstig zijn of betrekking hebben op Antony van Leeuwenhoek etc. No place or publisher, 1875. An identical list is found in:
P. Harting, Gedenkboek van het den 8sten September 1875 gevierde 200-jarig herinneringsfeest der ontdekking van de mikroskopische wezens door Antony van Leeuwenhoek. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff; Rotterdam, van Hengel & Feltjes; 1876.
2. J.E. Kroon, Vergadering der medische sectie op Zaterdag 12 Maart 1921 etc. Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde, 1, 240-242, 1921.

3. J.G. de Lint, De portretten van Leeuwenhoek. In: Opuscula selecta Neerlandicorum de arte medica, Vol. IX, Amsterdam 1930. See pp. LVIII - LXXV.
4. C. Dobell, Antony van Leeuwenhoek and his "little animals" etc. Amsterdam, Swets & Zeitlinger, 1932. See p. 355.
5. A. Schierbeek, Antoni van Leeuwenhoek, zijn leven en werken. Lochem, De Tijdstroom, 1950-1951. Vol. I, p. 63.
6. A. Schierbeek, 1.c., Vol. I, facing p. 64.
7. J.G. de Lint, 1.c., Plate III.
8. A. Schierbeek, 1.c., Vol. II, facing p. 487.
9. C. Dobell, 1.c., Plate XII, facing p. 76.
10. C. de Waard, Bernard Fullenius. Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, 3, 426 - 427, 1914.
11. Chr. Huygens, Opuscula posthuma, quae continent Dioptricam, Commentarios de Vitris Figurandis, Dissertationem de Corona et Parheliis, Tractatum de Motu, De Vi ventrifuga Descriptionem Automati Planetarii. Leiden, Cornelius Boutesteyn 1703.
12. P.J. Haaxman, Antony van Leeuwenhoek, de ontdekker der infusoriën. Leiden, S.C. van Doesburgh, 1875. See pp. 17 - 18.
13. P.W. van der Pas. On the dedication of Leeuwenhoek's Send-Brieven. Aere Perennius, No. 20, pp. 53 - 58, July 1975.

DE THANATOMETER VAN NASSE

door

M.J. van Lieburg

In de "Schets der Algemene Therapie als leidraad bij het onderwijs"¹, geschreven door de Rotterdamse lector in de geneeskunde G.Ph.F. Groshans (1814-1874)², gaat ook deze auteur niet voorbij aan het zo boeiende, 19de eeuwse probleem van de schijndood. Tal van kenmerken "waaruit men de werkelijke dood" van de patiënt zou kunnen opmaken worden daarbij vermeld, terwijl ook "sommige hulpmiddelen om uit de onzekerheid te geraken" worden opgesomd³. Behalve "insnijdingen, branding met heet water, het voorhouden van den spiegel, de kaars, het glas water op den buik electriciteit, (en) galvanismus" noemt Groshans tenslotte ook een zekere "thanatometer van Nasse", zondere nadere aanduiding van hetgeen met dit instrument wordt bedoeld⁴. In deze bijdrage willen we de vraag naar deze merkwaardige "dood-meter" proberen te beantwoorden.

Een eerste aanknopingspunt voor de beantwoording moest ongetwijfeld te vinden zijn in de uitvoerige bibliografie welke Von

Noorden aan het einde van zijn biografie over Nasse heeft afgedrukt⁵. Christian Friedrich Nasse (1778 - 1851) was een bekend Duits klinikus, die sinds 1819 als hoogleraar te Bonn werkzaam was in de medische kliniek aldaar. Uit zijn talrijke, sterk romantische werken blijkt een grote voorkeur voor de beoefening der fysiologie, terwijl Pagel hem roemt als "der erste deutsche Kliniker,, der die physik. Diagnostik am Krankenbett übte"⁶.

In het verlengde van deze diagnostische instelling moet het 66 pag. tellende werkje worden gezien, dat in 1841 onder de titel "Die Untersuchung des Scheintodes vom wirklichen Tode zur Beruhigung über die Gefahr, lebendig begraben zu werden"⁷. verschijnt, blijkbaar als vervolg op zijn eerdere studie over "die Wärmeabnahme im Magen von Gestorbenen zur Benutzung derselben für die Diagnose des Todes"⁸. In een viertal gedeelten bouwt Nasse in zijn monografie van 1841 een betoog op, dat aan het einde zou resulteren in de aanbeveling van de door hem geconstrueerde thanatometer.

In het eerste gedeelte gaat Nasse uitvoerig in op de factoren die de "Lebensthätigkeit" van het organisme bepalen, te weten ademhaling, circulatie en "innere Wärme". Hij concludeert dan tot het overheersend belang van de inwendige warmte, welke immers na adem- en hartstilstand als resultaat van het "Vermögen der Wärmeerzeugung" nog een tijdlang intact blijft⁹. In het tweede gedeelte behandelt hij de vraag "bis zu welchem Grade" deze factoren "im menschlichen Körper abnehmen können, ohne das Leben bis dahin hinabsinkt, wo es sich zu einer dauernden Thätigkeit nicht wieder erheben kann"¹⁰. Ook hier blijkt de inwendige warmte, welke het beste kan worden gemeten in de maag, weer de beslissende factor te zijn. Na in het derde gedeelte de voorgaande beschouwingen meer toegespitst te hebben op de grensbepaling tussen "diesseits und jenseits" en tal van bezwaren te hebben weggenomen, volgt in het laatste gedeelte de eigenlijke beschrijving van het instrument. Deze beschrijving is als volgt:

"Das Instrument, dessen wir uns hier zur Messung der Magenwärme bedienen, ist ein Fischbeinstab, an dessen einem Ende ein kleines Thermometer in der Richtung des Stabes befestigt ist. Die in einer Glasröhre eingeschlossene Skale des Thermometers geht nur bis 40°. Die Kugel ist von einer durchgebrochenen Kapsel aus dünnem Blech umgeben"¹¹.

Wilde men dus bevestiging van iemand's dood, dan stak men deze thanatometer via de slokdarm in de maag en bepaalde daar de tem-

peratuur . Daarbij gold de regel: "Ohne ein Gesunkenseyn der innern Wärme auf 13° in Krankheiten, und auf 20° nach plötzlichen Entziehungen des Athemholens sollte Niemand begraben werden"¹². Deze vuistregel werkte daarmee een betrekkelijk laat begraven in de hand, een gewoonte die in deze tijd met de propaganda voor lijkenhuizen door Hufeland¹³ een casus belli was.

Het is mij niet bekend of deze thanatometer van Nasse ook tot het vaste instrumentarium des 19de eeuwse arts heeft behoord. De vermelding door Groshans bewijst nog geen populariteit van deze meter onder de vertegenwoordigers der eerste of tweede geneeskundigenstand. Afbeeldingen zijn mij evenmin bekend geworden.

Toch is de thanatometer stellig meer dan een anecdotisch instrument uit de geschiedenis der (klinische) diagnostiek. Ten eerste zou Nasse met dit instrument de eerste zijn geweest die bij een mens een thermometer in de maag heeft gebracht, zoals hij ook zelf beweert¹⁴. Ten tweede is opvallend dat tot nu toe niemand vanuit de geschiedenis van de gastroscopie op dit instrument gewezen heeft. Als voorloper van de starre en holle buizen, welke door Kuszmaul e.a. werden beproefd, moet de wat meer flexibele (balein) staaf van Nasse zeker worden genoemd. Kuszmaul deed rond 1865 zijn proeven met een zwaardslikker. Mikulicz construeerde in 1881 zijn bekende gastroscop, echter zou eerst in 1895 door Rosenheim een bruikbare techniek voor het inbrengen van een absoluut starre buis worden gevonden¹⁶. De daarbij beschreven techniek doet sterk denken aan de richtlijnen die Nasse in 1841 reeds had opgesteld: "bei einiger Uebung" was het inbrengen van de balein geen probleem, en moeilijkheden konden gemakkelijk opheffen, "wenn man nur den Kopf des zu untersuchenden Körpers hinten überbiegt und dabei den Kehlkopf herabzieht"¹⁷.

Helaas zijn uit de geschiedenis van de thanatometer geen getallen bekend van het succes van deze diagnostiek. In elk geval behoeven we niet optimistisch te zijn over het aantal patiënten dat zich de diagnose "schijndood" een "prognosis dubia ad bonam vergens" zagtoegekend.

Noten.

1. G.Ph.F. Groshans, Schets der Algemene Therapie als leidraad bij het onderwijs, Amsterdam (Sulpke), 1846.
2. Over Groshans: zie M.J. van Lieburg, Uit de medische Stads-geschiedenis van Rotterdam, VII. Dr. G.Ph.F. Groshans, de laatste geneesheer uit het Gasthuis-tijdperk, Monitor, IV, 7 (1975), 141 - 144.

3. Groshans, op. cit. § 624 t/m § 626, p. 252 - 254.
4. Groshans, op. cit. § 626, p. 254.
5. W. von Noorden, Der Kliniker Christian Friedrich Nasse (1778 - 1851), Arbeiten zur Kenntniss der Geschichte der Medizin im Rheinland und in Westfalen, Heft 3, Jena, 1929. Bibliografie p. 83 t/m 96.
6. In: A. Hirsch, Biografisches Lexicon, 3e Aufl., München, 1962, Vol. IV, p. 325.
7. Fr. Nasse Die Unterscheidung des Scheintodes vom wirklichen Tode etc., Bonn (Habicht), 1841. In Nederlandse bibliotheken niet beschikbaar, wij gebruikten hier een exemplaar uit de Bibliotheek van Göttingen.
8. Fr. Nasse, Ueber die Wärmeabnahme im Magen von Gestorbenen zur Benutzung derselben für die Diagnose des Todes, Untersuchungen zur Physiologie und Pathologie von Friedrich und Hermann Nasse, Heft 1, 1835, p. 129 ev.
Zie ook: Idem, Wärmemessungen zur Diagnose des Todes, in Hufeland's Journal, 1841, p. 10 ev.
9. Nasse, op. cit. 1841, i.h.b. p. 21 en 22.
10. Nasse, op. cit. 1841, p. 22.
11. Nasse, op. cit. 1841, p. 62 en 63.
12. Nasse op. cit. 1841, p. 65
13. Zie hierover o.a. Nasse, op. cit. 1841, p. 44 e.v. en Groshans, op. cit. 1846, § 629, p. 256 e.v.
14. Nasse, op. cit. 1841, p. 60.
15. Zie L. Walk, The History of Gastroscopy, Clio Medica, I (1966), p. 209-222, en G. Kilian, Zur Geschichte der Oesophago- und Gastrokopie, Dtsche Zschr. Chirurgie 58 (1901), P. 499 - 512.
16. Nasse, op. cit. 1841, p. 63.

DE JAN PIETER HEIJE-HERDENKING TE ABBENES.

Op 24 februari 1976 werd in het Haarlemmermeerdorp Abbenes het feit herdacht, dat Dr. J.P. Heije (1809 - 1876) daar 100 jaar geleden is begraven.

De herdenkingsplechtigheid vond plaats in de Nederlands Hervormde kerk, waarvoor de dichter-arts indertijd de grond had geschonken. Als secretaris van de Maatschappij ter Bevordering van de Toonkunst - en in die hoedanigheid een verre opvolger van Heije - sprak Wouter Paap over de culturele verdiensten van Dr. Heije, en zijn betekenis voor de vernieuwing van het volkslied.

Professor Dr. G.A. Lindeboom vertegenwoordigde de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst en hield een voordracht over de medicus Heije.

De voordrachten werden afgewisseld met muziek en zang. Hierna bezocht men onder andere het familiegraf, even buiten het dorp op een hoger gelegen rest van het vroegere eilandje Abbenes, waar schoolkinderen een bloemenhulde hadden gebracht.

De voordracht van professor Lindeboom is inmiddels in Medisch Contact (1976), 31, 371, verscheren.

R.J.C.V. ter Laage

JAARVERSLAG 1974 (1 januari - 31 december) VAN HET
MEDISCH ENCYCLOPAEDISCH INSTITUUT DER
VRIJE UNIVERSITEIT.

Personeelsbestand

- Prof. Dr G.A. Lindeboom, hoogleraar-directeur
- Dr J.V. Meininger, wetenschappelijk hoofdmedewerker (deeltijds)
- Dra C.M. Verkroost, wetenschappelijk medewerker (deeltijds)
- Dra R.J.C.V. ter Laage, wetenschappelijk hoofdmedewerker (deeltijds)
- Dr H.L. Houtzager, wetenschappelijk hoofdmedewerker (deeltijds, in dienst getreden op 1 januari).
- Mej. A.A.G. Ham, secretaresse
- P.F. Kenninck, student-assistent
- R. Maas, student-assistent (in dienst getreden op 1 september)
- H.J.E. Palm, student-assistent (in dienst getreden op 1 september)
- J.P.W. van der Veen, en
- D. de Hoop, student-assistenten, aan wie op 1 september op hun verzoek ontslag is verleend.

Onderwijs

In het kader van de colleges medische encyclopaedie werd in de cursus 1974 - 1975 een overzicht gegeven van de geschiedenis der geneeskunde.

De examens als onderdeel van het candidaatsexamen werden schriftelijk afgenomen op 24 mei (245 kandidaten). De eerste herkansing vond plaats op 26 augustus (30 kandidaten); de tweede op 9 december (2 kandidaten). De resultaten waren bevredigend.

Onderwijs aan artsen

Voor de grote vakantie viel in dit kalenderjaar de tweede helft van de derde cursus Geschiedenis der Geneeskunde 1973-1974, waaraan 45 deelnemers deelnamen.

In oktober werd gestart met een vierde cursus Geschiedenis der Geneeskunde 1974 - 1975 waarvoor 48 deelnemers inschreven. Docenten van Nederlandse en buitenlandse universiteiten traden op.

Medisch- historische Dagen

In dit jaar werden twee medisch-historische dagen georganiseerd. De eerste vond plaats op zaterdag, 11 mei. Het aantal deelnemers bedroeg 37.

Acht sprekers belichtten verschillende onderwerpen uit de geschiedenis der geneeskunde. Een verslag met de samenvattingen van de gehouden voordrachten is verschenen in Ned. T. Geneesk., 118 (1974), 1885-1888.

Op 7 december werd de tweede medisch-historische dag gehouden. Hiervoor meldden zich 49 personen aan. Ook op deze dag hielden acht sprekers een voordracht. De onderwerpen waren van verschillende aard; een samenvatting vindt men in het Ned. T. Geneek. 119 (1975) 383-4.

Voordrachten

De Erasmus Universiteit te Rotterdam organiseerde een collegecyclus "krisen der geneeskunde". In het kader hiervan hield Prof. Lindeboom op 21 februari een lezing over "Andreas Vesalius, hervormer der Gale-nische anatomie";

Buitenlandse reizen en congressen

Op 15 juni vond voor de tweede maal een samenkomst plaats tussen de medewerkers van het Medisch-historisch Instituut te Münster (Westf.) en de nederlandse medisch-historici. De bijeenkomst werd door het Münsterse instituut georganiseerd en als plaats van samenkomst werd gekozen het "Haus Welbergen" te Ochtrup, 30 km van Enschede gelegen. Dit kleine kasteel doet dienst als cultureel centrum voor Duits-Nederlandse betrekkingen.

Er werden vier voordrachten gehouden. Prof. Dr. K.E. Rotschuh sprak over "Empirische Medizin". Dr N. Tsouyopoulos, filisofe, hield een voordracht getiteld: "Autorität, Vernunft und Erfahrung als Berufungsinstanzen in der Medizin". Van Nederlandse zijde werd gesproken door Dr J. Schouten (Hilversum) over "Johannes Walaeus, seine Bedeutung für die Entwicklung der Lehre des Blutkreislaufes", en door Mevr. Drs R.J.C.V. ter Laage, die tot onderwerp gekozen had: "Jacob Moleschott's Stoffwechsellhre und Materialismus"

Tenslotte gaf Dr L. Baumeister, kunsthistoricus, een historisch overzicht van het bestaan van het kasteel, waarna een rondgang werd gemaakt.

Jubileum

Op 14 december 1974 werd in een feestelijke bijeenkomst in Collegezaal I van het Gebouw van de Faculteit der Geneeskunde Prof. Lindeboom gehuldigd ter gelegenheid van diens aanstaande 70ste verjaardag, waarbij een liber amicorum werd aangeboden dat samengesteld was uit bijdragen van binnen- en buitenlandse medisch-historici. Een verslag vindt men in Aere Perennius 19 (april, 1975), p. 48-9.

Bibliotheek.

Naast de aanschaffing van boeken uit het budget werden meerdere werken ten geschenke ontvangen. Zie hiervoor: Aere Perennius 15 (april, 1974), p. 61-2 en 18 (januari, 1975), p. 25

Dienstverlening aan anderen

Op 5 oktober vergaderde in het Instituut een groep longartsen uit Amsterdam en omgeving, door Dr J. Stam bijeengebracht, onder voorzitterschap van Prof. Lindeboom.

Aan de Afdeling Sociale Geneeskunde (Hoofd: Prof. Dr J.P. Kuiper), werd op 13 december de bibliotheek ter beschikking gesteld voor de basiscursus Sociale Geneeskunde.

Ook dit jaar werd aan velen die hierom verzochten inlichtingen verschaft op medisch-historisch gebied. De onderwerpen waren van verschillende aard, zoals ziekte van Hirschsprung, het balsemen omstreeks 1200, huidziekten, gezondheidstoestand in kloosters in de 17de en 18de eeuw, over "Gingseng", monstra, spina bifida; voorts over geschiedenis kindergeneeskunde, en geschiedenis psychiatrie, gedenkboeken t.g.v. ziekenhuisjubilea, etc.

Prof. Dr S. Gitter, hoogleraar farmacologie van de Medische Faculteit te Tel Aviv, bezocht 12 juni het instituut, bij welke gelegenheid hem door Prof. L. enige publicaties en overdrukken werden aangeboden voor de afdeling geschiedenis der geneeskunde van de Sackles School of Medicine van de Universiteit te Tel Aviv.

Museum

De slechts langzaam groeiende collectie van het museum werd dit jaar vermeerderd met voorwerpen van verschillende aard, zoals o.a. een apparaat om graten uit de keel te halen, een oogspiegel, een electriseerapparaatje, injectiespuitjes, een ophthalmoscope van Dr Liebreich, een aspirateur van Potain (alles geschonken door Mevr J. Kasteleijn- Haselhoff Lich, arts te Hilversum); een kaart als dank voor twee kolenbonnen geschonken aan NIWIN als bijdrage in de hulp aan repatriërende militairen overzee (uit de nalatenschap van Dr E.D. Baumann). Door enkele farmaceutische firma's werden als nieuwjaarsgeschenk replica's vervaardigd van oude beeldjes o.a. door BYK Ned. B.V. "Portrait of Anxiety", oorspronkelijk uit Mexico 1300 - 700 v. C.) en door Euromedica een beeldje van Hippocrates en een uitbeelding van "Asthma" stammend uit West-Mexico ± 400 - 800 n. C.

Publikaties

De periodiek Aere Perennius, Verslagen en mededelingen uit het Medisch-encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit, kwam dit jaar uit met drie afleveringen (no. 14 en 15: januari en april; no. 16/17 als dubbelnummer: juli/ oktober). Naast bijdragen van de medewerkers werden ook artikelen van niet aan het Instituut verbonden auteurs opgenomen.

In het jaar waarover dit verslag handelt, verschenen meerdere publicaties van medewerkers van het Instituut. Van:

Prof. Lindeboom:

Florentius Schuyf (1619-1669) en zijn betekenis voor het Cartesianisme in de geneeskunde, 158 pp., 9 ill., M. Nijhoff, De Haag 1974.

Boerhaave and Great Britain. Three Lectures on Boerhaave with particular reference to his relations with Great Britain. 75 pp., (Analecta Boerhaaviana, VII). E.J. Brill, Leiden, 1974.

Karel Frederik Wenckebach (1864-1941) und Osterreich. In: E. Lesky (ed.) (1974) Wien und die Weltmedizin, 214-8, portr. H. Bohlau, Wien/Köln/Graz.

Antoinette Bourignon's first letter to Jan Swammerdam. Janus LXI (1974), 183-99, 2 ill.

Zur Genealogie von Gerard von Swieten. Clio Medica 9 (1974), 45-9.

Reinier de Graaf (1641-1673). Ned. T. Geneesk. 118 (1974), 789-95.

Boerhaave: Author and Editor. Bull. Med. Libr. Ass. 62 (1974), 137-48, ill.

Voorts enige kleinere bijdragen in Aere Perennius.

Dr J.V. Meininger:

De begrippen Orgaan en Organisch in de geschiedenis der geneeskunde, deel II. Aere Perennius 15(april 1974), 31-43.

Dr H.L. Houtzager:

Eclampsie, en de gedachten hierover in de 17e eeuw. Aere Perennius 16/17 (juli/oktober 1974), 95-8

Nederlandse arts in Zweden, Johan van Hoorn. Spiegel Historiae 9 (1974), 546-9.

300 jaar geleden overleed Ijsbrand van Diemerbroeck. Oud Utrecht 47 (1974), no. 8, 69-71.

Mevr. Drs C.M. Verkroost:

Enkele brieven van Petrus Camper aan Paulus de Wind. Med. Contact 29 (1974), 1285-6.

De Delftsche Wonderdokter — Jacob Janszn Graswinckel. Aere Perennius 14 (januari, 1974), 10-3.

J.P.W. van der Veen

Het geslacht Baart de la Faille. Aere Perennius 16/17 (juli/oktober 1974) 99-103.

D. de Hoop:

Een merkwaardige schedel uit de St. Pieterskerk te Utrecht. Aere Perennius 16/17 (juli/oktober 1974), 103-4. (N.a.v. een artikel hierover in Westerheem XX (1971), 210-23).

HART EN HARTZIEKTEN IN DE BIJBEL

In zijn belangrijke werk The history of coronary heart disease (1970) heeft de hoogbejaarde Israëliische medisch-historicus Leibowitz ook enige bladzijden gewijd aan het voorkomen van hart en hartziekten in de Bijbel, met name in het Oude Testament.

Over het algemeen wordt het hart (leb, lebab) daarin in figuurlijke zin gebruikt als het uitgangspunt van het leven en de kern der persoonlijkheid. Zo wordt in Ezechiël 36 vers 26 gesproken van een stenen hart in de zin van onboetvaardigheid en koppigheid:

“ en Ik zal het stenen hart uit uw vlees wegnemen, en zal u een vlezend hart geven”.

Het in 1785 door Heberden ingevoerde ziektebegrip angina pectoris komt niet voor in de Bijbel. Indertijd heeft Esso overtuigend betoogd, dat de in Deuteronomium 28 vers 28 genoemde “verbaasdheid (verbazing, bedwelming) des harten” (vertaling van timahôn - lêwan) ook in overdrachtelijke zin is op te vatten en niet als angina pectoris, zoals een Engelsman (Gordon) had gesuggereerd.

Intussen wijst Leibowitz er op, dat in het Oude Testament wel enkele malen een dood wordt beschreven, welke wij geneigd zijn medisch op te vatten als het gevolg van een acute hartaandoening.

Bekend is de tragische plotselinge dood van Uzzah (Uza), welke plaats vond tijdens de feestelijke terugkeer van de ark uit het land en de hand van de Filistijnen. De ark lag op een nieuwe kar, welke getrokken werd door twee ossen en Uzzah leidde het span lopend naast de wagen, terwijl zijn broeder Ahio voor de ark uitging en koning David en zijn huis met dansen en muziek van lieren en tamboerijnen, castagnetten en cymbalen uiting gaven aan hun vreugde, en toen gebeurde het:

“Als zij nu kwamen tot aan Nachons dorsvloer zo strekte Uza zijn hand uit naar de ark Gods, en hield ze; want de runderen struikelden. Toen ontstak de toorn des Heren tegen Uza, en God sloeg hem aldaar, om deze onbedachtzaamheid; en hij stierf aldaar bij de ark Gods”
(2 Samuel 6, 6 - 7).

Deze mors subitissima wekt bij ons onmiddellijk de gedachte aan ventrikelfibrilleren op.

Op een andere plaats wordt het hart duidelijk aangewezen als de oorzaak van een acute dodelijke ziekte, welke heel sterk herinnert aan een hartspierinfarct.

Het betrof Nabal, een zeer rijke en plumpe boer, een zware eter en drinker, die botweg geweigerd had voedsel te geven aan de mannen van David, toen ze, vervolgd door Saul, uit naam van David daar beleefd om hadden gevraagd. Toen David dat hoorde, besloot hij op Nabal en zijn huis daarvoor bloedig wraak te nemen. Dit werd echter bericht aan de echtgenote van Nabal de schone Abigail, die het dreigend onheil trachtte af te wenden door hem met rijke geschenken (vlees en wijn, broden en koren, rozijnen en vijgen) tegemoet te trekken. David liet zich vermurwen. Toen Abigail 's avonds thuis kwam, vond zij Nabal aan een feestelijke overdadige maaltijd en geheel dronken; ze keurde hem geen enkel woord waardig. Pas de volgende ochtend hoorde Nabal in welk dodelijk gevaar hij verkeerd had:

“Het geschiedde nu in de morgen, toen de wijn van Nabal gegaan was, zo gaf hem zijn huisvrouw die woorden te kennen. Toen bestierf zijn hart in in het binnenste van hem, en hij werd als een steen. En het geschiedde omtrent na tien dagen, zo sloeg de HERE Nabal, dat hij stierf”.
(1 Samuel 25, 37-38).

Misschien moet men de passage, waarop het aankomt, in dier voege lezen, dat niet Nabal, maar het hart van Nabal werd als een steen, dus: en het (niet hij) werd als een steen.

De Hebreeuwse tekst schijnt dit toe te laten. En zo vindt men in de franse vertaling: “Le coeur de Nabal reçut un coup mortel, et devint comme une pierre”.

Het is bekend, dat sommige patiënten met een hartinfarct geen pijn gevoelen maar wel een loodzware druk op de borstkas alsof er een steen op drukt. De term hart wordt hier niet als een metafoor gebruikt, maar in de oorspronkelijke, ontleedkundig-organische betekenis van het woord. Nabal is de schrik zo “om het hart geslagen” dat hij een infarct kreeg. In het korte verhaal wordt zowel op de lichamelijke factoren als op de gevoelsmatige van schrik en schuld gewezen. Het gehele bericht is eigenlijk typisch voor een coronaire thrombose, waarbij in de eerste weken grote gevaren dreigen (rond de tiende dag kan bijvoorbeeld het aangetaste septum tussen de kamers perforeren).

Literatuur.

- I. van Esso Bzn (1949) Kende het Oude Testament het ziektebeeld van angina pectoris? Ned. T.Geneesk. 93, 1878.
(Bijdrage Gesch. Geneesk. (1949), XXXIX, 31-7.)
- J.O. Leibowitz (1970) The history of coronary heart disease. London (p.39-40).

L.

IN MEMORIAM

Dr Erich Hintzsche

Op 20 juli 1975 stierf na een langdurige ziekte in zijn huis te Spiegel bij Bern Erich Hintzsche.

Gustav Werner (Klaus) Erich Hintzsche werd op 26 augustus 1900 te Halberstadt (Pruisen) geboren. Hij doorliep het gymnasium in zijn geboorteplaats, deed in 1918 eindexamen en liet zich in 1919 inschrijven aan de medische faculteit te Halle a/d. S.

In 1925 promoveerde hij bij Hermann Stieve op een dissertatie over de vorm van het sternum bij de mens en werd assistent bij Stieve. In 1928 werd hij benoemd tot prosector bij K.W. Zimmermann te Bern. In 1933 volgde zijn benoeming tot extra-ordinarius. In 1947 werd hij gewoon hoogleraar en directeur van het anatomisch instituut.

Sinds zijn emeritaat in 1965 droeg hij zorg voor de medisch-historische bibliotheek van de universiteit, die was voortgekomen uit de schenking van zijn eigen verzameling aan het kanton Bern.

Naast zijn vele onderzoek op het gebied van de microscopische anatomie, histochemie en weefselkweek heeft Hintzsche bijzonder waardevolle bijdragen geleverd tot de ontwikkeling van de geschiedenis der geneeskunde. Hierin werd hij sterk gestimuleerd door de vriendschap met H. Sigerist, met wie hij sinds 1948 veel contact had. De kritische Haller-studies van Hintzsche zijn nu reeds klassieke werken geworden voor de medische historie.

In een uitvoerige necrologie van Urs Boschung (Gesnerus, 32 (1975), 293-315) is zowel een bibliografie van Hintzsche's anatomische als van zijn medisch-historische werken opgenomen.

Dr W.H. van Seters

Op 13 januari 1976 is in de ouderdom van 84 jaar te Amsterdam overleden Dr Wouter Hendrik van Seters, biol. drs.

Het is een bijzondere verdienste van Van Seters, dat hij met zijn film over Van Leeuwenhoek (1924) waarschijnlijk als eerste in Nederland de historisch-wetenschappelijke film introduceerde.

Een belangrijke bijdrage tot de medisch-biologische geschiedenis leverde hij met zijn boek Pierre Lyonet (1706 - 1789). Sa vie, ses collections de coquillages et de tableaux, ses recherches entomologiques. M. Nijhoff 's Gravenhage, 1962. Daarnaast publiceerde Van Seters onder andere in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde verschillende bijdragen over medisch-historische onderwerpen, met name over Van Leeuwenhoek.

Dr. T.A. Vos

Tengevolge van een verkeersongeval is op 30 januari 1976 Dr. Tjark Arnoud Vos, rustend oogarts te 's Gravenhage, op 71-jarige leeftijd overleden.

Zijn belangstelling voor de geschiedenis van de geneeskunde komt tot uiting in een dertigtal publicaties in Arts en Wereld, het Ned. T. Geneesk. en Hermèneus. Het merendeel hiervan betreft bijdragen tot de geschiedenis van de ophthalmologie. Daarnaast schreef Vos ook verschillende artikelen over de medische opleiding in verschillende perioden en over de antieke geneeskunde.

Voor publicaties op medisch-historisch gebied van beide raadgegaven G.A. Lindeboom (1975). A Classified Bibliography of the History of Dutch Medicine 1900 - 1974. M. Nijhoff, Den Haag.

R.J.C.V. ter Laage

Dr C.W.L. Rogge

Het bericht van het overlijden van Doctor Carl Wilhelm Lionardo Rogge 35 jaar oud, op 15 januari 1976, is ook in de kringen der medisch-historici met een schok ontvangen.

Orthopaedisch chirurg van beroep, had hij sinds vele jaren belangstelling getoond in de geschiedenis der geneeskunde: hij bezocht het congres te Siena (1968), en schreef reeds enkele kleinere artikelen in het Tijdschrift voor Medische Studenten, voor hij, op december 1973, te Groningen promoveerde op een fraai proefschrift over Ambroise Paré. Op drie medisch-historische dagen leverde hij een bijdrage, en op de laatste cursus gaf hij twee lessen over het verleden der heilkunde..

De vaderlandse geneeskundige geschiedwetenschap verwachtte nog veel van hem. Onze gedachten van hartelijk medeleven gaan uit naar zijn echtgenote en kinderen. Zijn grote gestalte en joviale persoonlijkheid blijven in piëteitvolle herinnering.

VIERDE MEDISCH—HISTORISCHE DAG

13 december 1975

Op zaterdag 13 december 1975 werd in het Medisch-Encyclopaedisch Instituut, onder voorzitterschap van Professor dr G.A. Lindeboom, de vierde medisch-historische dag gehouden. Er werden een achttal medisch-historische voordrachten gehouden van elk \pm 25 minuten.

H.L. HOUTZAGER sprak over de kruidkundige en geneesheer Matthias Lobelius, die naast Clusius en Dodonaeus een belangrijke plaats inneemt in het geleerde Europa van de 16e eeuw. Zijn in 1581 verschenen *Kruydtboeck* droeg Lobelius op aan Prins Willem van Oranje, aan wiens hof hij geruime tijd als arts verbonden was.

R.J.C.V. TER LAAGE besprak de Utrechtse periode van Jac. Moleschott (1822 - 1893). Samen met de psychologen Donders en Van Deen gaf hij het tijdschrift "Holländische Beiträge zu den anatomischen und physiologischen Wissenschaften" uit. Onder leiding van G.J. Mulder maakte hij de eerste ontwikkeling in de physiologische chemie mee.

De leidinggevende rol, die de Delftenaar Nicolaas Zas (1610-1663) heeft gespeeld in het openbare- en medische leven van Rotterdam, was het onderwerp van de voordracht van M.J. VAN LIEBURG. Tussen 1642 en 1654 was hij Rotterdams' eerste Lector Anatomicus en hield zich nadien bezig met o.a. het schrijven van een stadskroniek. Hij was de vriend en navolger van de theorieën van Louis de Bills.

K.J. NANNINGA gaf in zijn voordracht: "De Ziekte van Bouillaud" een overzicht van de historische ontwikkeling van het begrip rheuma. Zo werd in de hypocraticische geneeskunde de ziekte als arthritis beschreven, terwijl in de Renaissance De Baillou aan het begrip rheuma een nieuwe inhoud gaf, die reeds min of meer met onze huidige opvatting overeenkwam.

C.M. VAN HOORN hield een interessante voordracht over de 16e eeuwse Zeeuwse geneesheer Levinus Lemnius. Hoewel nog overwegend middeleeuws denkend, komen er in zijn werken vaak verrassend moderne ideeën naar voren, onder meer in zijn opvatting over de behandeling van psychotici.

De evolutie van de fractuur-behandeling in de loop der eeuwen was het onderwerp van de orthopaedisch chirurg C.W.L. ROGGE.

Door de verbetering van de techniek van inwendige en uitwendige fixatie-methoden heeft, mede onder invloed van de ontwikkeling der röntgenologie, de fractuurbehandeling deze evolutie doorge- maakt.

De 17e-eeuwse, in Frankrijk geboren Schot, Primrose heeft voor- al bekendheid gekregen door de felle strijd, die hij leverde tegen Harvey's leer van de bloedsomloop. J. SCHOUTEN gaf een overzicht van de strijdschriften, die Primrose schreef naar aanleiding van ver- schillende disputaties, welke in Leiden en Utrecht verschenen, ten gunste van de bloedsomloop.

In de tweede helft van de 18e en in de 19e eeuw konden, dank- zij de ontwikkeling van de pathologische anatomie, de grondslagen gelegd worden voor de geriatrische ziektekunde en klinische geria- trie. Dat echter in de Griekse geneeskunde reeds aandacht bestond voor het biologische verouderingsproces en voor de ziekten van de bejaarden, werd door J.V. MEININGER besproken in zijn causerie: "Uit de geschiedenis van de medische zorg voor de bejaarden".

Een uitvoeriger samenvatting van de bovengenoemde voordrach- ten zal binnenkort verschijnen in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde onder de rubriek "Verenigingsverslagen".

Op zaterdag 15 mei 1976, zal in het Medisch-Encyclopaedisch Instituut der Vrije Universiteit, Van der Boechorststraat 7, Amsterdam-Z. II, de vijfde medisch-historische dag worden geor- ganiseerd. Voor het houden van een voordracht van \pm 25 minuten of voor het bijwonen van deze dag kan men zich opgeven bij het secretariaat van het bovengenoemd instituut, tel. 020 - 548 27 02.

H.L. Houtzager.

BOEKBESPREKING

Lindeboom, G.A. (with the assistance of Miss A.A.G. Ham (1975) A classified Bibliography of the History of Dutch Medicine 1900-1974. 663 pp. 13 ill. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage. f 104,-

Met medewerking van mejuffrouw A.A.G. Ham heeft Lindeboom de medisch-historische literatuur verrijkt met een naslagwerk, waar naar de behoefte in de loop der jaren steeds dringender en dwingen- der werd. In de afgelopen driekwart eeuw is er namelijk in steeds toenemender mate een stroom van publicaties over de geschiedenis

der geneeskunde en geneeskunst ontstaan, die verspreid in talrijke boeken en tijdschriften, een plaats hebben gekregen.

Lindeboom en medewerkster hebben zich de moeite getroost om, naast de vermelde medisch-historische boekwerken, ook uit een bronnenmateriaal van meer dan 650 binnen- en buitenlandse tijdschriften, jaarboeken, periodieken etc., die publicaties te verzamelen welke, verschenen tussen de jaren 1900 en 1974, een uitgebreide en vaak diepgaande informatie geven over de geschiedenis der Nederlandse geneeskunde. De in de bibliografie opgenomen literatuur is doorgenummerd, waardoor het met behulp van de achter in het boek opgenomen registers gemakkelijk is om hetzij via auteurs, hetzij via historische persoonsnamen of plaatsen, de bewuste publicatie op te zoeken. Wil men echter over een bepaald onderwerp geïnformeerd worden dan is de toegang tot deze bibliografie mogelijk via een 22-tal hoofdstukken, die elk weer onderverdeeld zijn in overzichtelijke paragrafen. Elk hoofdstuk wordt vooraf gegaan door een korte karakteristieke inleiding, die ondanks zijn compactheid, een helder beeld geeft van het behandelde onderwerp.

De illustraties zijn op één uitzondering na een portrettengalerij van de belangrijkste nederlandse medisch-historici uit deze tijdsperiode, met uitzondering echter van Banga, Ermerins en Suringar, die vóór 1900 leefden.

Een boekwerk als het onderhavige vraagt om een vervolg. Het is te hopen, dat de samenstellers zich hiervan op dezelfde voorbeeldige wijze zullen kwijten, zodat wij hen hiervoor even dankbaar kunnen zijn als voor dit voortreffelijke werkstuk.

H.L. Houtzager.

Lindeboom, G.A. (1975) The Letters of Jan Swammerdam to Melchisedec Thévenot; with english translation and a biographical sketch. 190 pp., XII ill. Swets & Zeitlinger, Amsterdam. f 80.--

Het is vooral in de 17e eeuw, dat de wetenschappelijke contacten tussen geleerden in West-Europa mede werden onderhouden door uitvoerige briefwisselingen. Hierbij speelden politieke grenzen en oorlogshandelingen nauwelijks een belemmerende rol. Zo werden bijvoorbeeld de eersten van ruim 200 "zendbrieven" van Antoni van Leeuwenhoek verzonden naar de secretaris van de Royal Society in Londen, tijdens het oorlogsgeweld van de Engelse oorlog (1672 - 1674).

De correspondentie tussen geleerde genootschappen en zijn "correspondenten" werd in wetenschappelijke vergaderingen voorgelezen en besproken, terwijl veel van de brieven de copij vormden voor wetenschappelijke tijdschriften als the Philosophical Transactions van de Royal Society en le Journal des Scavans van de Académie Royale des Sciences.

Behalve Van Leeuwenhoek heeft ook Jan Swammerdam (1637-1680) gecorrespondeerd met de "Koninklijke Societeit" in Londen. Van Swammerdam is door Lindeboom een aantal tot nu toe onuitgegeven brieven gebundeld en geannoteerd, welke gericht waren aan de Franse geleerde en maecenas Melchisedec Thévenot (1670 - 1692).

Thévenot verzamelde in Parijs en op zijn buitengoed te Yssi regelmatig geleerden om zich heen om met hen te discussiëren over nieuwe theorieën en ontdekkingen op het gebied van de natuur- en geneeskunde. In deze cercle werd ook Swammerdam opgenomen tijdens zijn studiereis door Frankrijk. Gedurende de rest van zijn leven heeft Swammerdam Thévenot steeds op de hoogte gehouden van zijn onderzoekingen, ontdekkingen en publicaties; zij hebben elkaar weer ontmoet bij het bezoek van Cosimo II aan Holland, toen Thévenot in het gevolg van deze Medici, in Amsterdam het natuurkundig kabinet van Swammerdam bezocht.

Deze thans uitgegeven brieven van Swammerdam aan Thévenot worden voorafgegaan door een uitvoerige biographie van Swammerdam. Hierbij zijn naast de biographische gegevens, zoals Boerhaave deze verzamelde als inleiding voor de posthume uitgave van Swammerdam's Biblia Naturae, recente ontdekkingen en inzichten over het leven van deze Amsterdamse apothekerszoon in een zevental paragrafen gerangschikt. Een lijst van afkortingen en een literatuuropgave besluiten het eerste gedeelte van dit boek, waarin ook een tabel is opgenomen van de belangrijkste data uit het leven van Swammerdam.

De veertig brieven geschreven tussen 1665 en 1680 geven een duidelijk beeld van de ontleedkundige ontdekkingen en van de minitieuze uitgevoerde onderzoekingen door Swammerdam verricht op verschillende soorten insecten. Zij geven ons tevens informatie over de verschillende personen, die een rol hebben gespeeld in het leven van Swammerdam zoals Van Beuningen, Steno en Van Horne. Elke brief is, voorzien van een korte inleiding, gepubliceerd in de oorspronkelijke taal waarin hij geschreven was. Een moderne engelse vertaling is toegevoegd, waarin tevens verwezen wordt naar de bijbehorende noten. De uitvoerige biographische aantekeningen bevatten het meren-

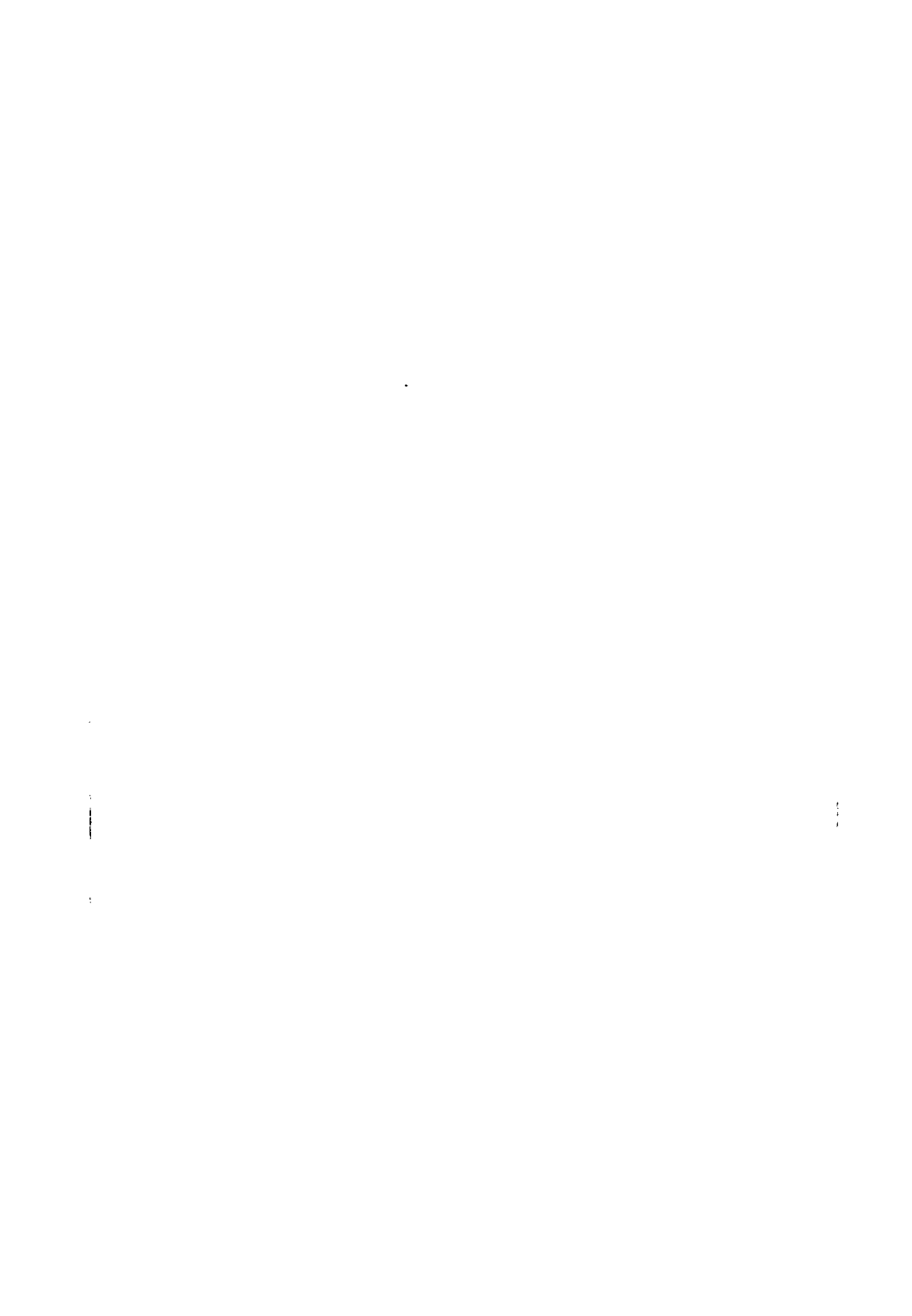
deel van de personen, die in de brieven genoemd worden. Alfabetische personen- en zakenregisters completeren dit goed verzorgde boek, dat de geïnteresseerden in dit onderwerp ten zeerste kan worden aanbevolen om aan te schaffen.

H.L. Houtzager.

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

- Aburettri Rhazae Maomethi (1544,1973). Ob usum experientiamque multiplicem. 590 pp. Reprografische herdruk van 1544 (Bâle). Culture et civilisation, Bruxelles.
- Baas J. Hermann (1896, 21967). Die Geschichtliche Entwicklung des ärztlichen Standes und der medicinischen Wissenschaften. XI + 480 pp. Onveranderde herdruk van 1896 (Stuttgart). M. Sandig, Wiesbaden.
- Camper, Petrus (1746, 1962). Optical Dissertation on vision. Facsimile of the original latin text. XXXII + 6 + 28 + 2 + 32 pp., portr. Dutch Classics on History of Science. no. III. B. de Graaf, Nieuwkoop.
- Clusius C. (1567, 1963). Aromatum, et simplicium aliquot medicamentorum apud indos nascentium historia. Facsimile met een introductie van M. de Jong en D.A. Wittop Koning. LXVI + 250 + 14 pp., portr. Dutch Classics on History of Science, no VI, B. de Graaf, Nieuwkoop.
- De Chirurgia Scriptores (1555,1973). 409 pp. + Index [36 pp.]. Reprografische herdruk van 1555 (Zürich). Culture et Civilisation, Bruxelles.
- Ekkart, R.E.O. (ed.) (1975). Athenae Batavae. De Leidse Universiteit 1575-1975. 111 pp. 202 ill. Universitaire Pers, Leiden.
- Etziony, M.B. (1973). The physician's creed. An anthology of medical prayers, oaths and codes of ethics written and recited by medical practitioners through the ages. 162 pp., ill. Charles C. Thomas, Springfield, III, USA.
- Finckenstein, R. (1864, 21972). Dichter und Aerzte. Ein Beitrag zur Geschichte der Literatur und zur Geschichte der Medizin. 208 pp. Onveranderde herdruk van 1864 (Breslau). M. Sändig, Wiesbaden.
- Gatz E. (1971). Kirche und Krankenpflege im 19. Jahrhundert. Katholische Bewegung und karitativer Aufbruch in den Preussischen Provinzen Rheinland und Westfalen. 612 pp. Verlag F. Schöningh. München - Paderborn - Wien.
- Harting P. (1866, 1970). Das Mikroskop. 3 delen in één band. XIV + 347 pp; VII + 310 pp.; IX + 452 pp., ill. Onveranderde herdruk van 1866 (Braunschweig). B.M. Israel, Amsterdam.
- Koren, Nathan (1973). Jewish Physicians. A Biographical Index. VII + 275 pp. Israel Universities Press, Jerusalem.
- Leeuwenhoek, Ant. van (1688, 1962). On the circulation of the blood. Latin text of his 65th letter to the Royal Society (Sept. 7th 1688). Facsimile with an introduction by A. Schierbeeck. Dutch Classics on the history of Science, no II. B. de Graaf, Nieuwkoop.

- Lichtenthaeler, Ch. (1974). Geschichte der Medizin. 2 delen. 736 pp., portr., ill. Deutscher Ärzte Verlag, Köln-Lövenich.
- Meade, Richard H. (1974). In the sunshine of Life. A biography of Dr Richard Mead 1673-1754. 196 pp., ill. port. Dorrance & Company, Philadelphia.
- Müller, M. (ed.) (1927, 1968). Johannes Müller. Über die phantastischen Gesichterscheinungen. 101 pp. Onveranderde herdruk 1927 (Leipzig). Zentral Antiquariat DDR. Leipzig (Klassiker der Medizin, Band 32).
- Pharmacopoea Amstelredamensis. Facsimile of the first Amsterdam Pharmacopoeia 1636. With an introduction by D.A. Wittop Koning. XXX + 12 + 126 + 8 pp. Dutch Classics on the History of Science, no. 1. B. de Graaf, Nieuwkoop, 1961.
- Quiricus de Augustis (1515, 1967). Dicht d'Apothekers. The first prescription book printed in the Low Countries. Facsimile with an introduction by D.A. Wittop Koning (23 pp.). Verder ongepagineerd. Dutch classics on the History of Science, no XVI. B. de Graaf, Nieuwkoop.
- Predöhl, Aug. (1888, 1966). Die Geschichte der Tuberkulose. XXXI + 502 pp., Onveranderde herdruk van 1888 (Leipzig). M. Sändig, Wiesbaden.
- Richter, Paul (ed.) (1913, 1968). Galenos. Über die krankhaften Geschwülste (zwischen 169 und 180 n. Chr). 26 pp. Onveranderde herdruk 1913 (Leipzig). Zentral Antiquariaat DDR, Leipzig. (Klassiker der Medizin, Bd. 21).
- Rittmann, A. (1973). Grundzüge einer Geschichte der Krankheitslehre im Mittelalter. X + 207 pp. Onveranderde herdruk van uitgave 1868 (Brünn). M. Sändig, Wiesbaden.
- Sattler, H. (ed.). (1911, 1968). Albrecht von Graefe's grundlegende Arbeit über den Heilwert der Iridektomie bei Glaukom. 77 pp., 2 ill. Eingeleitet und herausgegeben von Onveranderde herdruk 1911 (Leipzig). Zentral Antiquariat DDR, Leipzig (Klassiker der Medizin, Bd 11).
- Schiötz, E.H. and J. Cyriax (1975), Manipulation Past and Present. 222 pp., ill. W. Heinemann Medical Books, London.
- Sigerist, H. (1971). Der Arzt in der Ägyptischen Kultur. 136 pp. Staib und Mayer, Stuttgart (Uitgave van Robugen, Pharmazeutische Fabrik, Esslingen). – Overdruk uit Anfänge der Medizin, Bnd I, Kap. III (Europa Verlag, Zürich 1963, naar de oorspronkelijke uitgave A History of Medicine, Vol. I, Oxford University Press 1951).
- Sticker, G. (ed.) (1923), 1968). Louis Pasteur. Die Hühnercholera, ihr Erreger, ihr Schutzimpfstoff (1880). 75 pp. Onveranderde herdruk van 1923 (Leipzig) Zentral Antiquariat DDR, Leipzig. (Klassiker der Medizin, Bd 30)
- Sudhoff, Karl (ed.) (1915, 1968). Theophrast von Hohenheim (Paracelsus). Sieben Defensiones und Labyrinthus medicorum errantium (1538). 94 pp. Onveranderde herdruk van 1915 (Leipzig). Zentral Antiquariaat DDR, Leipzig. (Klassiker der Medizin, Bd 24).
- Walaeus, Joh. (1660). Medica omnia. XVI + 288 pp. T. Davies, Londini.

INHOUD

		pag.
Drs Peter W. van der Pas	Leeuwenhoeckiana IV Jan Goeree's Leeuwenhoek Portrait	25
Drs M.J. van Lieburg	De Thanatometer van Nasse	31
Dra R.J.C.V. ter Laage	De Jan Pieter Heije-herdenking te Abbenes	34
	Jaarverslag 1974	35
Prof. Dr G.A. Lindeboom	Hart en hartziekten in de Bijbel	40
In Memoriam	Dr Erich Hintzsche (R.J.C.V. ter Laage)	43
	Dr W.H. van Seters (R.J.C.V. ter Laage)	43
	Dr T.A. Vos (R.J.C.V. ter Laage)	44
	Dr C.W.L. Rogge (G.A. Lindeboom)	44
Dr H.L. Houtzager	Vierde Medisch-historische Dag 13 december 1975	45
Boekbespreking	a) G.A. Lindeboom (with the assistance of Miss A.A.G. Ham): A classified Bibliography of the History of Dutch Medicine 1800 - 1974	46
	b) The Letters of Jan Swammerdam to Melchisedec Thévenot (beide H.L. Houtzager)	47
Aanwinsten bibliotheek		49